

عوزرايله كهي فرانس قان ثنرات

سازدانی: عهلی مه محمد و گه زیزه به همهنی

هیه و بریاریشه جیبه جی بکن، هه ره که سیک ناسنامه ی هه ره چیه ک بیت تاوانی نه نجام دابیت به پیی نه و یاسایه دادگایی ده کریت، نه گه ره کوردیکی و هه بیت ده یگرته وه، من نه م بیستوهه کوردی و له هوله ندا هه بیت، وه لی له باری تیورییه وه نیمکانی هیه کوردیش بیت و دادگایی بکرین، به لام نه فغانی و زائری و... همد هیه، هه ره که سیک له و ماوهیه تاوانی کر دیت، نه گه ره بریاره که په سه ند بکریت نه و ده یگرته وه.

پرسیار: له دادگا وتت فرانس شان ثنرات له گه ل کانه نیت فیرک چاوپیکه وتنی کرد پاش نه وه دؤسیه م له سهری کرده وه، یانی نه و تاوانباره نه گه ره نه و چاوپیکه وتنی نه کرداییه به و تاوانباریه شیه وه دادگایی ناده کرا؟

وه لام: دؤسیه که له سهر نه ساسی نه و چاوپیکه وتنه کرایه وه، به لام سه خته بو من بلیم نه و چاوپیکه وتنه نه بویه دادگایی نا ده کرا، شایه د بویه یان نه بویه.

پرسیار: پوزنامه نووسیک به ناوی ئارتولده که زور له سهر که یسی ثنرات کاری کردوه و هاوکاریشتی کردوه له دؤسیه که، له نووسینیکدا ده لیت: "له بهر نه وهی فریس بؤلکستانین وه زیری ئابوری بووه له کاتی فرؤشتنی چکی کیمیای له لایه ن کؤمپانیا هوله ندیبه کانه وه به عیراق، ناوبرو سهر به پارتکه کی خوته بؤیه کؤمپانیا هوله ندیبه کانت نه داوه به دادگا"؟، نایا سیاست پؤلی هه بووه له به دادگایی نه گه یاندنی کؤمپانیا هوله ندیبه کان؟

وه لام: نه و شته وانییه که و ده لئین، له سالی (۱۹۸۰) بؤ (۱۹۸۴) بؤلکستانین که وه زیری ئابوری ده وه کؤمه ک بکرین، که لک وه بریگر له بریاره کان بؤ بوژانه وهی ناوچه که یان و چاره سه رکردنی برینداره کانین و قهره بوو کردنه وهی زهره و زیانی خه لکه که.

پرسیار: له ئوکتؤبه ری پارسال به پریز (Hirsch Ballin) پریزه یکی دا به پارلمان بؤ دادگایی کردنی هه موو نه وانه ی تاوانی جه ننگ و تاوانی جینؤسایدیان نه نجامداوه له ده ره وهی هوله ندا له سالی (۱۹۶۶) وه، ئیستا له هوله ندا ده ژین دادگای هوله ندا دادگاییان بکات، نایا نه م پریزه یه به کوئی گه یشت؟، نایا تاوانکارانی کورد ده گریته وه نه گه ره له هوله ندا بؤین؟

وه لام: به لی پشینیاریکی له م جؤره

کؤمپانیا هوله ندیبه کان، به هوی فرؤشتنی چکی کیمیای به عیراق؟. وه لام: له بوری قانونییه وه نیمکانی سکا لا تؤمارکردن هیه، به لام سه رکه وتنی نه سته مه، چونکه هیچ په یوه ندیبه ک نییه له نیوان کؤمپانیاکان و دادگایی ثنرات، له پوی یاسایییه وه ته نه کؤمپانیای مه لثم که تاکه کؤمپانیای هوله ندیبه دوی نه و به رواه (۱۵-۱۰-۱۹۸۴) بریک بچوک چه کی کیمیای فرؤشتوه به عیراق نه ویش دادگایی کرا کاتی خوی به پیشیلکاری یاسای هه نارده تومه تبار کراو سزا درا. نه و ماوهیه ی دوی قه ده غه کردنی هه نارده ی چه کی کیمیای کرا که م بوو له ناوه راستی ئوکتؤبه ری (۱۹۸۴) وه بؤ (۱۹۸۵)، من نه متوانی بیسه لمیتم نه و مادانه له و چه کانه به کار هاتوه کوردی پی کیمیاباران کراوه.

پرسیار: کؤمپانیای الکول زور ناوی له دادگای فرانس شان ثنرات هاته پیشه وه و په یوه ندی پاسته وخوی به دؤسیه ی فرانس شان ثنراته وه هه بوو، ئیستا کوردنه کان له نه مریکا سکا لایان له سهر کؤمه لیک کؤمپانیا تؤمار کردوه یه کیان نه م کؤمپانیاییه، پرسیار نه وه یه نایا شانسی سه رکه وتنی نه م سکا لایه هه یه؟

وه لام: به لی نیمکانی هیه، باره گای نه و کؤمپانیایه له شاری بؤستنی نه مریکایه، کوردنه کان ده بیت له وی سکا لای خویان تؤمار بکن، من ناتوانم هیچ بلیم چونکه ناگاداری قانونی نه مریکا نیم.

پرسیار: نایا حکومتی هوله ندا خوی ثنراتی دادگایی کرد، یان له زور پاله په ستؤدا نه وهی کرد؟

وه لام: به لی هاری قان بؤمل و خاتوو کریستا له پارتی ئیس په ی فشاری زوریان هینا زور ئیلحاحیان کرد بؤ به دادگایی گه یاندنی فرانس قان ثنرات، من زور پزیم بؤیان هیه و کؤلیان نه دا، به لام ده توانم (۱۰۰٪) بلیم نه و کاره ی کردم له بهر خاتری نه وان نه بوو، ته نه نه و چاوپیکه وتنه بوو له نیت فیرک بلا بویه وه هؤکاره کی بوو.

پرسیار: نایا دادگای هوله ندا بریاریدا نه نفال جینؤساید؟" سه رتا له (۲۳-۱۲-۲۰۰۶)، بریاری نه وه درا نه نفال جینؤساید و تاوانی کیمیاباران کردنی هه لجه تاوانی جه ننگ، وه لی دواچار له (۲۰۰۹-۶-۳۰) له وهی نه نفالیش پاشگه زیونه وه."

وه لام: له یکه م بریاری دادگا وترا جینؤساید، به لام له دوا بریاردا به تاوانی جه ننگ و تاوانی دژ به مرؤقایه تی ناسینرا، به داخوه پاشگه کشه ی پیکرا.

هه له بجه و

نه نفال و

ده سه لات

مه جید حه مه فهرج

که سایه تیه کانی هاوسؤزی بیانی نه م که یسانه له ناسنی نیوده و له تی له سهر ناسنی عیراقیش لیستی هاویه یمانی کوردستان به گفتوگو له گه ل لیسته کانی تر لیژنه یه ک پیکینن هه موو نه و تاوانبارانه به کورد عه ره به وه له لای هه ر حزب و بهرپرسیک بن و تاوانبارن راپچی دادگا بکرین و شه فافانه هه لویستی هه موولایه ک رابگه یه نن بؤ رای گشتی له سهر ناسنی هه ری می کوردستان له به رامبه ر نه م تاوانه گه روانه به رامبه رمان نه نجام دراوه ده بیت ده سه لاتی دادوه ری سه ره خوی پاریزراو بیت و بریاره کانی جیبه جی بکریت. پئویسته پیش هه رشتیکی تر حکومتی هه ریتم وهه زاره تی کاروباری شه هیدان و دام و ده زگا بهرپرسه کان له م بواره به دواچارچون بکن بؤ هه ردوو وتاری بنه مالله مای شه هیدانی له هه لجه و گه رمیان و چه چه مال و ریپتوانی کویه و بالیسان به پیوه چوه که داخوای و پیشنیاراتی تیدایه وه ک سالان تینه په ری نه و وتارانه بؤسالی ناینده له بهرچا بگریی کاری بؤ بگری و به فهرمی حکومتی هه ریتم له سهر ناسنی نه نجومه نی وه زیران به بریاروکارکردن وه لایم ناوه ریچی وتاره کان بداته وه به رای گشتی رابگه یه نی، هه رچه ند نه وکارانه ی کراوه که م نییه به لام پیویسته هه موو نه و داخوایانیه جیبه جیکری که له خزمه ت خه لکی شاری هه لجه و گه رمیان و که س و کاری نه نفالکراوه کاندله هه رششارو شاروچه که یه ک دابنیشن. له روی ناوه دانکردنه وهی زیاترگرنگی به هه لجه و گه رمیان و کؤمه لگه ی شورش وشاروچه کی بالیسان بدن من نامه ویی بجه ناو ناوه ریچی وتاره کانی هه ردوو بنه مالله ی شه هیدانی هه لجه و که سوکاری نه نفال چونکه به دویان له بهرپرسانی په رله مان و حکومت و حربه کان له وی بوون و له راگه یاندنه کان بلا بویه وه. به لام هیوادارم له سالی (۲۰۱۰) له م یادانه دا وتاره کانی حکومت و بنه مالله ی شه هیدانی هه لجه و که س و کاری نه نفال به پیچه وانه ی یه کتر نه بن و داخواییه کانین جیبه جیکرابی و هه موو به یه ک پیزی رومان له تاوانباران بی و خویندنه وه کان له به زبیه وه بوو بیته ماف لای بهرپرسان

ئەو پزىشكە كوردەى لە تۆپزاوہ ئەنڧالكر اوہ كانى چارەسەر كرد

باوكى خەندە - مۆلەندە

دكتۆرە فائىزە خەتاب" كۆلجى پزىشكى لە زانكۆى سەلاحەدىن تەواو كوردو، پىسپۆزى لە زانكۆى "مىستىرى" لە بەغدا بە دەست هێناو، لە سالى (١٩٩٧) ەو لە مۆلەندا دەژىت و كورپكى هەيە بە ناوى مىران. لە مۆلەندا ش كاری پزىشكى دەكات و براىەكى لە خۆپىشاندانەكەى (١٩٨٢)ى كەركوك بە ناوى "عەلى خەتاب" باروڤخىكدا بوون؟

پرسىار: چۆن بوو ئىتوہيان مەلپۇزارد بۆ چارەسەر كوردنى ئەو نەخۆشخانە؟
 وەلام: لەو كاتە من لە نەخۆشخانەى منالانى كەركوك "مقىم أقدم" بووم، لە ئىدارەوہ بانگيانكردم و پىيان وتم، كە كۆمەلەك نەخۆش ەن لە دەرەوہى شار پىويستە پزىشكى مندال بيان بىننيت بۆ چارەسەر كردن، ئىتر مژەمىدىك و سەيدەلانىەكەيان لەگەل ناردم، سەيدەلانىەكە ناوى "خالىد" بوو، ئەويش خەلكى كەركوكە و دەرمانگای هەيە بە ەمان ناوہوہ.

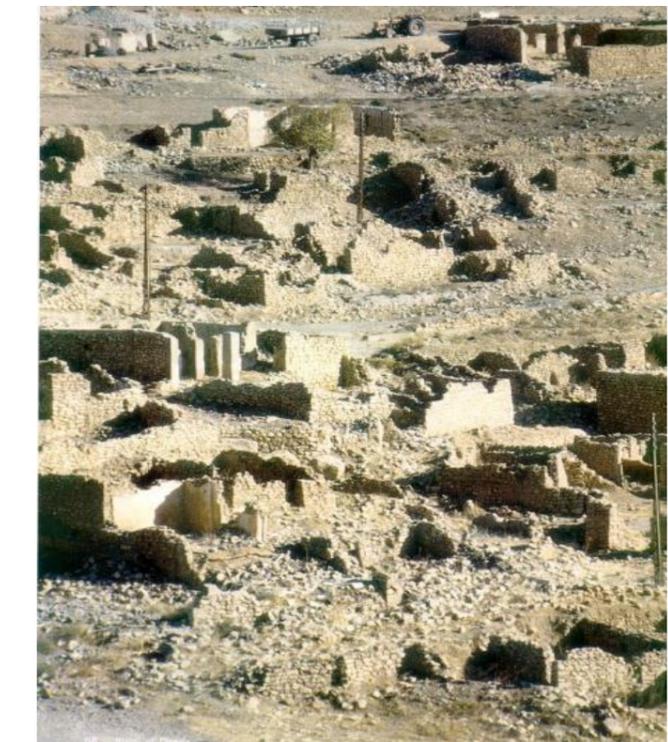
پرسىار: بە چى رۆيشتن و چۆن.....؟
 وەلام: بە ئۆتۆمبىلەكى لاندكۆزەر رۆيشتىن كە داو و دەرمانى تىداو، كە چوويە سەربازگەكەو لە دەرگايەكى گەورەوہ چوينا ژورەو، ژۆر بە توندى و وردى لەلايەن پاسەوانەكانەوہ چاودىزى دەرگايەن، كە چوويە ژورەوہ پاش رۆيشتى (١٠٠) مەترىك ژۆرىك لە دەستە راستدا ەبوو، ئەوہيان بۆ ئىتە تەرخانكردبوو، بۆ ئەوہى نەخۆشەكان بھىنن بۆ ئەوئ و پىيانىن.

پرسىار: دەرگىت وىنەيكى گشتيمان بەدەنى لەسەر باروڤخى ئەنڧالكر اوہ كان؟
 وەلام: كە گىشتىن لەوى ملازمىك وتى: "كۆمەلەك نەخۆش ەيە بيان بىنن"، ئىمەش گويمان لە گريانى مندالان و دەنگە دەنگى ژنان بوو ھاواريان دەرگە، ئىمەش بەرەو لايان ەنگاومان نا، كە چوويە لايان، چەند مۆلەكى گەورە، مۆلە نزيك (١٠) بە (٤) مەتر دەبوو، پىر بوون لە ژن و منال جمەيان دەهات، ژنى سىكپىشى تىدابوو، لە ەر مۆلەك ژمارەيان لە نۆوان (٧٠ بۆ ٨٠) دەبوو، لە ژنان و مندالان، لە لاىەكەى تىرىش پياوان ەبوون، كە جياكرابوہوہ لە ژنان. لە ناو پياوہكان ەرزەكارىشى تىدا ەبوو، تەمەنيان لە (١٢) سال بۆ سەرەوہ دەبوو، ەموويان پىس و خۆلاوى بىوون، ناو مۆلەكان خەلكە لەسەر زەويەكە بوون بە بىرايەخ، ەيچ شتىك نەبوو لە ناو ژورەكان، ەموو روت و قوت. بۆنى پىسايى لەو ناوہ دەهات، خەلكەكە بە جارىك سىمايان گۆرابوو، رەنگى مەرگيان گرتبوو، دنيا گەرم بوو، ژۆرەيان تووشى نەخۆشى سىك چوونىكى توند بىوون، وشكەوہ بىوون، پياوہكانى پزىم

بىت، ئەو كاتە ئەو دادگايە قىمەتەكى تىرى دەبوو بۆ ئىمە بۆ كەيسەكە، بەلام تاوہكو ئىستا كۆمەلەك ئەندام پەرلەمان لە ئەوروپا دان بەوہدا دەننن كە پزۆسەى ئەنڧال پزۆسەيكى جىنۆسايد بوو، بەلام تائىستا ئەمەش بەس نىيە، تائىستاش ەول دەدەين وەك خۆمان كە ئەم كارەساتە بەجىنۆسايدى جىهانى بناسنن، بەلام ئەمە فشارى ئىودەولەتى دەوئ و دىكۆمىنتى ژۆر گەورەترى دەوئ ئىمە كۆمەلە پىشتوانى مادىر مەعنىەوئ دەولەتەكە تىكمان دەوئ تائىستاش حكومەتى عراقى نەيتوانبوہ دان بەوہدا بنيت ئەنڧال كارىكى جىنۆسايد بوو، كارى پاكتاوى رەگەزى بووہ دەبى كارى ژۆر جدى تر بەكەيت كەو ئەم پزۆسەيە سالتو دوو سالو زياتر بخايەنى تا دەگاتە ئەو رادەيە، دەبى حكومەتى كوردى و عراقى ەنگاوى جدىتر بنيت بۆ ئەو مەسەلەيە. پزۆسەى ئەنڧال لەلايەن رزىمى بەعسەوہ بەماوہى حەوت مانگ ئەنجامدراوہ ژۆر تىرىن زىانى لىكەوتوئەوہ ناياد دەكرىت لە رۆژنىكا يادى بكرىتوہ و بە چەند كارىكى تەقلیدى ئەو كارەساتە گەورەيە بەرپى بكرىت؟

(عارف قوربانى) نوسەر و خاوەنى زنجىرە كتىبى شايەت حالەكانى ئەنڧال لە درىزەى لىدوانەكەيدا دەلى: "بەداخەوہ نازانم چۆن رىزىلە سەرورەيەكانى خۆشمان بگرين، وەك چۆن نازانن يادى كارەساتى مەينەتییەكانىشمان بكەينەوہ، ئەگەر ئەنڧال وەكو پزۆسەى كورد قىران ناوبنن بەدرىزايى حوكمى بەعسىيەكان دەتوانن بلين ئەنڧال بەردەوام بوو، بەلام ئەگەر سوود لەو دەستەواژەيە وەرگرين كە بەعس خۆى بۆ ئەنڧال بەكارى بردوہ دەتوانن بلين بەپى ئەو بەيانە سەربازىيانەى كە بەعس دەرى كوردوہ لە (٢٢)ى شوباتوہ تاوہكو (٢٦)ى ئىلولى سالى (١٩٨٨) پزۆسەى ئەنڧال بەردەوام بوو، واتە نزيكەى حەوت مانگ پزۆسەى ئەنڧال بەردەوام بوو، بەلام مىدياى كوردى و بەداخەوہ دەسەلاتى كوردى بەردەوام ھاوئەيەك رۆژى تەرخان

ئىمە دەيان ەينن بۆ نەخۆشخانە، پاشان بە ئۆتۆمبىلەكى دىكە ەنيان بۆ نەخۆشخانەى منالانى كەركوك، كە ەنيانايان خەوانديانان، لە ژورى تايەتى داينيان نا، تىكەل بە خەلكى نەكران و بەردەوام لە ژىر چاودىزى توندا بوون، ئەگەرى ئەوہش دەكراتوشى نەخۆشى كۆلرە بوويتن، بەمۆى خواردنەوہ ئاوى پىس و گەرما و پىسى ژورەكان و قەرەبالغى و... كە لە ناو ژورەكان دەستىشان بە ئاودەگەياند. من ەر دلە لايان بوو، تا دەوام تەواو بوو، چەند جار دەچووم بۆ لايان، داىكەكان ەر دەنوزانەوہ، منالەيكان وەزعى ژۆر مەترسىدار بوو، سەربازەكانىش پەلەيان بوو بيان بەنەوہ بۆ سەربازگەكە، بەلام من داوام كرد چەند پزۆرىك بىننەوہ و پىويستيان بە ئەنى بايقەتەك بوو، لە پىگای دەمارەوہ لىيان بدرىت. داوى من خەفەر ھات بۆ بەيانىيەكەى كە ھاوتەوہ كەسيان نەمايوون برديويايانەوہ، شەو كاترژمىر (٤) بەيانى بى پزسى نەخۆشخانە برديويايانەوہ بۆ تۆپزاوہ. ئىتر بەخۆيان و نەخۆشىيەكەيانەوہ رۆيشتن و نەھاوتەوہ.

تاونبارانى ئەنڧال بەسزای خۆى بگەينى، دووم شت ئەوہيە ئىمە نەچىن ەر بازىرگانی بەو كەيسەوہ بكەين بەلكە بەھەموومانەوہ داوى قەرەبوو بكەينەوہ بۆ كەسوكارى ئەنڧالكر اوہ كان دەبىت حكومەتى ئىستای عىراق كە مىراتگرى ئەو حكومەتەيە كە ئەنڧالى ئەنجامداوہ ناچارىكرىت قەرەبووى كەس و كارى ئەنڧالەكان بگاتەوہ." ئەنڧال كە بەماناى تالانى شەردىت ناوى ئايەتەكى قورئانە كە رزىمى بەعسىش بەو مەبەستە بەكارى ەناوہ، بۆ ئەوہى پالىشتى جىهانى عەرەبى و ئىسلامى بۆ رابكشىت و بە ەشت قوناغ ئەنجامداوہ و نزيكەى حەت مانگ ئەو پزۆسە بەدناوہ درىزەى ەبووہ، كە نزيكەى (١٨٢٠٠٠) كەس ئەنڧال كرون و نزيكەى (٤٥٠٠) گوند وىران كرون، بۆ ئەوہى بە پلان كار بۆ تاونەوہى نەتەوہى كوردىكات و بەدرىزايى چەند سالى رابردو بە دەيان پەلامار نرئى كورد ئەنجامدراوہ و پزۆسەى ئەنڧال ترسانكەترين و داوھەمىن پزۆسەى بەعس بووہ نرئە كورد.

كردوہ كە (١٤ — ٤) بۆى دەستىشان كراوہ بۆ يادكردنەوہى ئەنڧال لەو رۆژەدا بىريان دەكەوتىوہ. دەبى كورد بەشپازىكى ژۆر جياوازتر كە ئىستا لەسەرى راھاتووين يادى ئەنڧالى بكرىداتەوہ نەك تەنھا بە وتار يان بەشتى ئاسايى لەتەلفزۆنەكاندا، دەبوو داوى رايەپىن دامەزراوہى تايبەت ەبوایە سەبارەت بەيادكردنەوہى مەراسىمى ئەنڧال. بەداخەوہ ئىستا لە ناو خەلكى كوردستاندا ئىستا گەر پرسىار بكەيت ئەنڧال كەى دەستى پىكرد كەى كۆتايى ھات رەنگە قوناغەكانى بىر نەبى. كەسوكارى قوربانىيانى ئەنڧال تائىستاش داوى بەسزگەياندى تاونبارانى ئەو كارەساتە دەكەن بۆ ئەوہى برىنەكانىان ساپزىت و بتوانن ھەناسەى ئاسودەيى ھەلمنن (ھىوا سەيد سەلەم) ئەندامى دەستەى داكۆكى كوردن لە كەسوكارى ئەنڧالەكانى رەواندن راگەياند: "باشترين پاداشت بۆ كەسوكارى ئەنڧالەكان ئەوہيە تۆ

كارەساتى تراژىدياى ئەنڧال

چونكە گرئى دلەم دەكاتەوہ، چاوەروان بووم لەحكومەتى ەرىم كەوا فرمىسكەكانى من و ەزارانى وەك من بسرىت، بەلام بەداخەوہ تائىستا نەمزانيوہ وەلامى بەلى يەكى باوك چۆن بوو، (داواكارم) شايانى پارانەوہ نىم ئەگىنا دەپارامەوہ ئاواكارم بەتايەتى ئەو كەسانەى كوردە جاشەكان كە دەستيان ەبووہ لەو كارەساتەدا رىى ياسايان لەبەردەم بگرىتو وەكو ئەوانەى تر لەسپدارە بدرين.

كچىكيش لەوانەى لە پزۆسەى بەدناوى ئەنڧالدا لە داىك بووہ لەناو ئەو سيارەى ئىقايەى كە گىراوہكانى پى گواستراوہتەوہ بۆ بيايانەكانى عەرەبو عەرەبستانى سەودى چىرۆكى لەداىك بوونى خۆى بەم شىوہيە بۆ گىرايەوہ: "من ناوم ئىقايە، لەگوندى عەرەرى ناحىەى قادر كەرەم، من خۆم باوكم ئەنڧال كراوہ، كە باوكم داىكم و نەكيشم بەر شالاوى ئەنڧال كەوتن، من بە مندالى نزيكەى شەش بۆ حەوت مانگ لە سجدنا بووم، من لەلاى ئەنك و باپىرە و مامەم گەرە بووم، داوى شەش مانگيش نەنكم مرد ئىتر ئەوہ تا ئىستا لای باپىرە و پورىكم كە سى خوشكو براىەكەن، داواكارىم ئەوہيە وەك نازى باوكايەتىم نەبىنيوہ با حكومەت داواكارى كەسوكارى ئەنڧالكر اوہ كان جىبەجى بگات و وەكو ھەلەبجە مۆتۆمىنتىكان بۆ بكرىت.

رژىمى بەعس پزۆسەى ئەنڧالى يەكەمى لە (١٩٨٨/٢/٢٢)دا دەست پىكردو ناوچەكانى سەرگەلو بەر گەلو دەرووبەرى گرتەوہ بە ەشت قوناغ لە ناوچە جياجياكانى كوردستان كۆتايى پھىننا لە (١٩٨٨/٩/٦) كە ناوچەكانى بادىنانى گرتەوہ.

(عارف قوربانى) نوسەر و خاوەنى زنجىرە كتىبى شايەتەحالەكانى ئەنڧال لە لىدوانىكدا راگەياند: "پزۆسەى ئەنڧال دوا ترۆپكى پزۆسەى خاوەن سەرانى بەعس لەدەرەوہى ولات و لەدادگايەكى ئىودەولەتى

ئاد ھادى رەحمان يادى بىست و يەك سالەى كارەساتى گەورەى ئەنڧالە ئەو كارەساتەى لە مۆووى نەتەوہيەكدا بۆ چركەيەكيش لە بىرى ئەوانە ناچىتەوہ كە ئەنڧال كران و ئىستا لە ژياندامون، بريارى ئەنڧال برىتى بوو لە قىكردن و لە ناوبردنى گوندەكانى كوردستان بە دانىشتوانەكەيشەوہ تەختكردنى گوندو ناوچەكانىان و تالان كردنى مال و سامانيان لەلايەن جاش و ھىزەكانى سوپاى عىراق و بردى ئن و مندال و گۆرەو بچوكى دانىشتوانى گوندەكان بۆ زىندانەكانى تۆپزاوہ عەرەبو زىندە بەچال كردنيان لە بيايانەكانى عەرەبستانى سەودى. (رىكەوت ھەردى عەزىن) يەكەك لەو كەسانەى كە لە زىندانى دىس لە سالى (١٩٨٨) لە داىك بووہ و لە مندالى خۆيدا باوكى نەبىنيوہ بە ئاوانى ئەوہيە رۆژىك بتوانىت باوكى بىبىنن. رىكەوت بەم شىوہيە باسى رۆژەكانى ناو زىندانى دىسى بۆ ئەو گىرايەوہ.

گوندەكەى ئىمەش وەكو گوندەكانى تر ديارە لەو كارەساتە تراژىديە بپەش نەبووہ، كە سەرەتا كەسوكارمان دەستگىركرا، سەرەتا دەبران بۆ تۆپزاوا لەوئىشەوہ دەبرين بۆ گرتوخانەى دىس، من خۆم لىرە لەداىكبووم نامەوئ باسى شتى بگەم كە بۆم باس كراوہ چونكە ھىندە ناخۆشە ھەميشە لە كاتى باسكردنىدا زمانم دەووست لە شوپنى نە نان نە ئاو ھەبى نەشوپنى ئىسراحت دەبى بە خىوكردى مندالىكى ساوا چۆن بى، ھىندەى مندالىكى لەبىر بى ھەميشە بەداوى دوو پرسىاردا وىل بووم، باوكم بۆ نىيە و ماناى ئەنڧال چىيە؟ خۆزگە ھەرگىز گەورە نەبوومايە و ئەو مانايەم نەزانبا كاتى كە گۆرە بووم و زانىم ئەنڧال ئەو كارەساتە بوو كە باوكىشم تىدا زىندە بەچال كراو من لە داوى باوكم ھەواى زىندانىم ھەلمژىوہ ھەرگىز باوكم بەچاوى خۆم نەبىنيوہ ئاواتە خاوانم ئىسكو پرسوسكەشى بىبىن

رژىمە يەك لە داوى يەكەكانى عىراق و لەلايەن بەعسەوہ دەستى پىكردوہ. پزۆسەى ئەنڧال لەو ئەقلىتە شۆفىتییە عەرەبىيەوہ سەرچاوەى گرتووه، كە لەناو دەسەلاتى عىراقدا چەقى بەستتوہ لەكرۆكى دەسەلاتەوہ بۆ ژۆرتىن دامودەزگای دەولەتى لەم ولاتەدا كەباوہرى بەجياوازى نىيە، جياوازى بەو مانايەى كە جگە لە عەرەب پىي وايە كەسى تر بۆى نىيە بۆى لەم ولاتە و دەبى ئەو خەلكە لە بۆسەى عەرەبىدا بتوونىتەوہ بۆيە پزۆسەى ئەنڧال دوا ترۆپكى پزۆسەى بەعەرەبكردن بووہ كە بەدرىزايى سەردەمانىكى پىشتووتر لەلايەن رژىمە يەو ئايەتە بەستوہ عىراقەوہ دەستى پىكردوہ كە دواجار دەگاتە ئەوہى كە ئىتر ئەم ئىنسانانە چەند نمونەيەكى جياوازترن لە من ەلپۇزاردنى ناوہكە دەتوانم بلیم بۆ چەواشەكردنى راي گشتى و عەرەبى و جىهانى و ئىسلام بوو كە پىشتى بەو ئايەتە بەستوہ كە كاتى خۆى لەسەردەمى پىغەمبەردا ھاوتەوہ خواروہ گوايە ئەمانە خەلكى بى باوہرپن وشەى ئەنڧالى ەلپۇزاردوہ بۆ ئەوہى كە چەواشەى دنياى ئىسلام و راي گشتى دنياى پىبكات كە مىللەتەك ئەنڧال لە كەباوہرى بەخو نىيە !!

دەريارەى بەئىودەولەتى كوردنى كارەساتى پزۆسەى ئەنڧال و ئەو ھەولانەى بۆ ئەو پزۆسەيە لەئارادايە چۆن دەكرىت و پىويستە جى بۆ بكرىت (مستەفاى حەسەنە گەرەوہ) ئەندامى ناوہندى چاك و بەرپرسى كەيسى بەشداربووانى ئەنڧال لە لىدوانىكدا ئاماژەى بۆ ئەوہكرد: "پزۆسەى ئەنڧال كارىكى ئەوہندە ئاسان نىيە، لەوانەيە تا بىست سالى تر ئەم پزۆسەيە درىزە بخايەنى ئەمە كۆمەلە دىكۆمىنتاتە، دەبى كۆمەلە پالىشتى ئىودەولەتەت ەبى، كاتى خۆى ئىمە وەكو ناوہندى چاك داوامان كرد كە پزۆسەى دادگايى كوردنى سەرانى بەعس لەدەرەوہى ولات و لەدادگايەكى ئىودەولەتى

گره شینی مروقی لال به شیک له درامای نه نغال

نه نوره محمدهد نه حمدهد

نه نغال

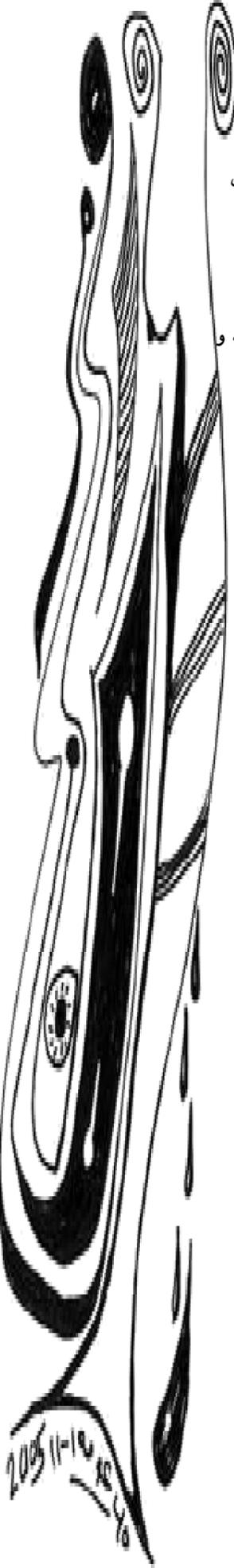
* کویستان عومر زاده

له م ئیواره هه نارینه دا
 هاتوم
 پر به گه روی ولاتیکى
 دل بریندار، هاوار بکه م و
 پیو، بلیم
 چه پیکى تریفه م له گه ل کازیه ی
 خه ونیکدا، بۆ بنیرن
 بۆ من و، ژنه نه نغاله کانی
 نه م ده شتی کاکى به کاکیه
 تا چاوه پروانیمان هه لوه ری
 چیتر دلمان کون کون نه بی
 با چیتر، چاوی په نجه ره ی خه یالمان
 به ره و گه رمیان تار نه بی
 *****

ئیمه (۲۲) ساله
 هر هه موو کۆتره بیوه ژنه کان
 شه و ده خه ینه جامی مه سستی سپیده و
 له به رده م په نجه وه ی پروانیندا
 قژی ته من شانده ده که یین
 لایه لایه و، نه می بارانی گه رانه وه ی
 هر هه موو هه ناسه کان
 ده ورینین
 ئیمه ژنه بی وه رزه کانی ولات
 ماره برآو، به
 په چه ی ره ش و، حه با ی ره ش و،
 وه رزی ره شه وه
 به دو نه ژنوی ئاسنین
 به دو چاوی پر له حه سره ت
 چاوه روانین
 دو باره
 هه تاو بمان دۆزیتته وه
 به هار ئاشت بیتته وه له گه لمان
 چاوه روانی
 گه رانه وه ی
 جه سته ی خه زانه وه رزیکى
 ئیوه یین
 تا گه لاکانی ته مه نتان
 دوا ی وه رینیش
 کۆکه یینه وه
 *****

ده ورنه وه
 با ده نگى گریان چی تر
 پو حمان له ژیر سینیه ری ئیواره دا
 نه با ته وه
 ده ورنه وه
 با چیتر
 ته زوی نه نغال
 دلمان شه قار شه قار نه کا
 با، با هۆزه ی نه نغال
 له بیر که یین
 بی مرو ته ی به سه ر پشته ی
 پرواردا شو پکه یینه وه
 *****

ده ورنه وه
 با، بانگی سه لاتى نه نغال رو
 له فه ره نگى نه م ولاته
 بی خۆره دا بسپینه وه

نه نغال نه نغال، گه لو نه نغال
 دایک و باب، مندال نه نغال
 بۆمبى نه نغال ته قییه وه و بووه هه زاران جار نه نغال
 گا و گۆلک، مه ر و بز، مریشک و که له شیر و جووچک و کولانه نه نغال
 تووتک و سه گ و دیله سه گ!، تانجی و پشیله و مشک نه نغال
 خه له و خه رمان، چه په ر، په رزین، سه وزه و میوه و پیخۆر نه نغال
 ئاوی کانی، بیره و جوگه، رووبار و شیو و دۆل
 نه نغال
 جل و به رگ، سه رپۆش و مشکی، جامانه و هه وری
 نه نغال
 عابای ره شی ئیسلامیانه، پیللو و سۆله و سه ریپی و کلاش نه نغال
 بووکه شووشه، ره وروه و پاچوچ، پاوانه، حه ته تۆکه ی دوگله نه نغال
 چۆلانه، بیسکه و گوریسی دیلانی و مالباچینه ی زارو نه نغال
 سکی پری دایکان و مندالی هیشتا له دایک نه بوو نه نغال
 هه یرو نه نغال
 خه لکه نه نغال
 ژبان نه نغال
 قورئان و به رمال و مسواک، ته زبیحی ته هلیله نه نغال
 که لویه لی نیو مالان و خشل و زیز و زیو و پاره ...
 پریاسکه ی دایه و باپیره و پوری نه نغال
 له حه وشه و بان، له نه شکوت و حه شارگه و یاخود له چالا
 نه نغالی چا سووری مروفقۆر، ده گه را به حه وشه و مال
 به کۆلان و به ده شت و کیو و قه دیالا
 هه ژدیها نه نغالیچه یکان، ته نیا مروفقۆر نه بوون و به س!
 خشل و زیز و شه عات و هه لقه ی په نجه یان داده کوماند، وه کو چه ره س!
 *****

سالی نه نغال، وه کو سالی کولله باران
 نه شکته نجه و خوینی ده باران
 نه نغال دومبه لی پر کیم بوو، هه ر زل ده بوو و هه لده ناوسا
 نووکی ده رزی یق و قینی نه نغالیچان
 ته قانده وه و به سه ر هه له بجه دا پزا
 هیلنجدان و پشانه وه ی بۆگه ناوی، ناخی هه زارانی وه کو
 (عه لی حه سه ن نه لمه جید) و (سه دام حسین تکریتی) بوو
 به سه ر هه له بجه دا پزا
 *****

نه ری گه لو
 بیژن نه نگۆ
 بالای سووری تراژیدیای هه له بجه یما زرافته، یاخود نه نغال!
 شه هیدبوونی هه له بجه شه رمی میژووه، یاخود نه نغال!
 خۆ ده بووری هه له بجه لیم، نه گه ر بلیم:
 گه ر له باختا، ده هه زار خه لف و نه مام بوو
 له دارستانی گه رگرتووی سووری نه نغال
 زیاد له بیست هینده ی باوه شی، دایکانه ی به سۆزی تو
 خه لف و نه مام و پیره دار به سووتان چوو!
 نه گه ر بلیم:
 سه روان گۆمی سووری خوینی، له به رویشتووی تویه
 نه و نه نغال، به قه د ژانی دایکانی کۆریه ی شه هید
 ئازار و نه شکته نجه و سوویه
 ترسی نه نغال، هه زاران جار سامناکتره
 زه هری نه نغال، هه زاران جاریش تالتره
 شه وی نه نغال، هه زاران جار تاریکتره
 شه وه زه نگ له چا و نه نغالا
 تیشکی رۆژه و به سه ر یالا!
 ناخ و ئوق، گولله باران کراوانی
 شه وی نه نغال
 پۆزی نه نغال
 هه زاران جار بلندتره
 خه مبارتر و جه رگه برتره
 قیژه و زیه و پارانه وه ی زه لیلانی
 ناو (زیل و ئیفا) ی سه ریازی پری نه نغال
 بۆ ئوردوگای مه رگ و کوشتن، زینده به چال
 به ره و لیواری خه نده قی، بۆ هه میشه له خوین گه وزان
 له ئازار و گینگلدان و مه رگ ئالان
 کۆپاله، کۆپاله، کۆپال
 کۆپالیکه، گوی میو سده ی بیست ویه ک، هیچ نایبیستی و
 له حاستیدا، گشت که رن و لال!!
 *****

بریندار و ونبووی ته نیا
 زیندووی ته نیا
 ته نیای ته نیا
 وه کو ته نیایی خۆی ته نیا
 هه یرو خه لکه، هه یرو دنیا
 هه له بجه بووه هه له بجه یما
 به لام نه نغال، چالی بیین و فراوان، به قه د دنیا
 ته رمی شه هیدانی نه نغال
 له ده شتی کاکى به کاکى، سارد و سپر و پر له سه گى مروفقۆردا
 نیوه کۆژراو نیوه زیندو، خرانه چال
 ته رمی مندالانی کوردی ده م به هاوار
 که سنگی ئاسمانی په شیان ده کرد شه قار
 بوونه خۆراکی که متیار و سه گانی هار
 *****

کی گوی بۆ هاوار و ناله م پاده دیری
 کی ده توانی قوربانیا
 نه نغالی شووم و خویناویم بۆ ببژیژی؟!
 هه یرو خه لکه
 هه یرو دنیا
 هه له بجه بووه هه له بجه یما
 به لام نه نغال
 چالی بیین و فراوان، به قه د دنیا
 له هه له بجه ی گوماوی خوین، پاش زه هری مه رگ
 مندالی کۆژراو له دایکان، بۆ گلکۆ جوئی ده کرانه وه
 به لام نه هیرمه نی نه نغال، مندالی ساوای له باوه ش
 دایک و باب و خوشک و برا و خزمان ده فراند
 نه نغال دپکه زاری مه رگ و له دوا ی پیکاندا پاید کرد
 نه نغالیچان و سه گه کانی نه و سه حرایه
 مندالیان له ت و په ت ده کرد
 زیقه و قیژه و زیه ی مندال
 ئاوازی گه رمه شینیک بوو
 گه رمه شینی مروقی لال
 هه له بجه یما به ژاری مه رگ
 ئافره تانی داوینپاکی باوه شی خۆی
 له ده ستریزی ده رفورتاند
 به لام سیمرخانی وه حشی نه نغالیچان
 په رده ی کچینی هه زاران کچیان دراند
 ئافره تیان بۆ ده ستریزی
 به ره و سه دان مۆلگه ی وه کو (عه رعه ر) فراند
 *****

هه یرو نه نغال
 خه لکه نه نغال
 ژبان نه نغال
 نه نغال هه ژدیهای قینیکی زۆر برسی بوو
 به جل و به رگ و خشله وه
 مروقی کوردی داده کروشت
 نه نغال جه له جفرۆشیک بوو
 مندالی کوردی وه ک به رخ
 به هاو زمانانی ده فروشت
 نه نغال به قاقای سادستی (سه دام) یانه
 گوی بیسته رانی که ر ده کرد
 گالته ی به کوشتن و نه شکته نجه ی مۆلگاکانی
 جه نگی جیهانی دووه می
 (ئاوسشفس) و
 (بوخنقالت) و
 (تریبلینکا) و
 (فیلنا) ی نازیبه کان ده کرد
 *****

هه یرو گه لو
 بگین گه رمه شین نه نگۆ
 نه ک هه ر خۆمان ده سته پاچه یین
 له به رامبه ر تراژیدیای شوومی نه نغال
 زمانی نیونه ته وه بییش
 له حاستیدا بیده نگن و لال
 هه یرو گه لو
 هه یرو دنیا
 هه له بجه بووه هه له بجه یما
 به لام نه نغال
 چالی بیین و فراوان
 چالیکى مه رگ، به نه ندازه ی هه موو دنیا

(* نه م درامایه له ستردیق و به هاوئامهنگی شمشال (بلوین) و به شیوه یهکی نۆد کارامه تومار کراوه!

مەرگی دوا هیکایه تخوان

Judentransport aus den Niederlanden - Lager Westerbork			
am 11. September 1942		am 12. September 1942	
301. Angers	Isidor	30.4. 93	Aufmann
302. Angers	Leonard	13.6. 20	Landarbeiter
303. Franco	Manfred	1.5. 05	Verleger
304. Frank	Arthur	22.8. 31	Aufmann
305. Frank	Issno	29.11.87	Installateur
306. Frank	Margot	16.2. 26	ohne
307. Frank	Otto	12.5. 09	Aufmann
308. Frank-Hollaender	Edith	16.1. 00	ohne
309. Frank	Anneliese	12.6. 29	ohne
310. v. Frank	Sara	27.4. 02	Typistin
311. Franken	Abraham	16.5. 96	Landarbeiter
312. Franken-Weyand	Johanna	24.12.96	Landbauer
313. Franken	Hermann	12.5. 34	ohne
314. Franken	Louis	10.8. 17	uaertner
315. Franken	Rosalina	29.3. 27	Landbau
316. Frankfort	Alex	14.11.19	Dr. i. d. Oekonomie
317. Frankfort-Elzas	Regina	11.12.19	Apoth. - Ass.
318. Frankfort	Iljas	22.10.98	Schneider
319. Frankfort	Max	20.8. 21	Schneider
320. Frankfort-Wajl	Betty	25.3. 24	Lehrerin
321. Frankfort-Verkenda	Kozette	24.6. 98	Schriftstellerin
322. Zyda	Herman	22.6. 87	Hochschullehrer
323. Frank	Henriette	28.4. 21	Typistin

ناوی خیزانی (ئانا فرانك) وهك لهم بهلگه نامه یه دا هاتوو

مه دالبای ریزی (Yad Vashem) مەرگی ئه و خانمه دنوسیت (میپ بهم خانمه به خشی و ئه لمانیاش مه دالبای (Duitse Bundes) تاییه تی هه یه و بۆ هه میشه له یادی پیبه خشرا و سالی 1990 یش له لایه ن پادشای هۆله ندا خانم بیاتریکس نازناوی فریادرسی له سهر شهرفی خیزانی ئورانی وهرگرت...

وانهکان بۆ ئیمه ی کورد:

– ده بیست چهند چیرۆکی ئاوا بێنازانه و به بێ نوسین له بیابانه نه فره تلێکراوه کانی باشور ژیر لم کهوتین؟

– داخوا حکومه تی هه ریم یاداوه ری هه مو قوربانیه کانی تۆمار کردوو بۆ ئه وه ی له کاتی خۆیدا و له موزه خانه یه کی تاییه تدا به ریزه وه نیشانیان دات؟

– ئیستا ئه و ماله ی ئه م کیژۆله منداله ی تیدا ده ستگیر کرا کراوته موزه خانه یه که له ئه مسته ردام، من خۆم سه ردان ئه و موزه خانه م کردوو که سم تیا دا به دی نه کردوو به چاوی وشکه وه سه رنجی ئه و کاره ساتانه بدات ده بیست ئیمه چه نده برمان له کارێکی له و جوړه کردبیته وه...

– ئیستا له هۆله ندا ریکخراویک به ناوی ئه و کیژۆله یه (ئانا فرانک) کار ده کات و به رده وام تووژینه وه له سه ر ئه و تراژیدیا یه و هۆلوکۆست ده کات، داخۆ کارێکی له و جوړه بۆ ئیمه چه نده به هه ند وهرگیراوه؟

– تراژیدیا یه هه له بجه و گه رانه وه ی عه لی و بیسه روشوین بوون و نه گه رانه وه ی چه نده که سی دیکه ی وه که عه لی چه نده له م چیرۆکه وه نزیک و چه نده هه ولمان داوه کاریان له سه ر بکه یین...

له گه ل مەرگی ئه م خانمه رۆژگاره کانی چه نگی جیهانی دووم و نه هامة تی جووه کان دووباره کهوتنه وه به رچاوان، ژماره یه کی رۆز له خه لکی بیروبوو چوونی خۆی له مه ر دلیری ئه م خانمه ده ربیری به تایبه ت ئه و که سانه ی که له سه ربازرگانی قه لچسۆکردن له (Bergen belsen, Sobibor, Auschwitz) یان خۆیان توشی نه هامة تی بوون یان که س و کاریان له ده ست داوه، له م باره وه خانمێک به ناوی مارگۆت د قۆش که دایک و براو باوکی له ده ستداون له رۆژنامه ی ته له گراف هۆله ندی ده لیت (به مەرگی ئه م خانمه من رۆز خه مبار بووم، ناخه ر من هیشتا مندال بووم که راپنجی سه ربازرگا کانی قه لچسۆکردن کرام، له و رۆژه ره شاندا ژۆریه ی هۆله ندی که ان خۆیان له قه ره ی کارێکی وا نه ددا و بێ ده نگی و بێ هه لویتستیان هه لبژاردبوو به لام ئه م خانمه دلیره ئه وه ی له ده ستیه ات کردی، به راستی ئه و مۆمینیت بوو بۆ ئیمه)...

سه رۆکی ئیسرائیل شیمۆن پیریز له پرسه نامه یه کی تاییه تدا بۆ گه لی هۆله ندا و پادشای ولاته که خانم بیاتریکس پاش هاوخه می خۆی بۆ

ئه ندامی خیزانیکی جوله بوو. باوکی ئانا پاش چه ننگ و سالی 1947 رۆژمیری که چه که ی به چاپ گه یاند و پاشان له به ر گرنگی ئه و کتیه بۆ سه ر (18) زمانی دیکه ی دنیا وه رگیردرا... ئیستا ئه و ماله ی که ئه م تراژیدیا یه ی تیا دا ئه نجام درا کراوه به موزه خانه، هه مو که لوپه له کان به رۆژمه ره که شه وه له گه ل سه دان به لگه نامه ی دیکه ی قه لچسۆکردنی جووه کان به ده ست نازیه کان له و موزه خانه یه پاریزراوه، خانمی کۆچکردوو (میپ خیس) دوو دل نه بوو له وه ی که به رده وام بێت له سه ر په یامه که ی خۆیی و ولات به ولات و ده قه ره به ده قه ره ده گه راو بیره وه ریه کانی خۆیی و نه هامة ته کانی ئه و رۆژگاره ی وه ک حیکایه ت بۆ خه لکی ده گێراوه، له م پێناوه شدا پیری و ته مه ن دریزێ ریگر نه بوو له به رده میدا ئه و 41 ملیۆن کیلۆمه تری به هه زاره ها جیا سه قه رکردن بۆ ته واوی دنیا به رده وام نازیه کانی رسوا ده کرد، هه ر وه ک ریزیکش له و نازیه تی و نه به رده ی بۆ ئه م خانمه ده ولته ی ئیسرائیل

خانم میپ خیس له ته مه نی لای و پیریدا

راپنج کردنیان هه ر هه مو یان گیان له ده ست ده دن ته نها باوکیان نه بێت که ئه ویش دوو مانگ پاش گه رانه وه ی بۆ هۆلندا هه والی مەرگی هه مو خیزانه که ی و هه ردوو که چه که ی ئانا و مارگۆت به ده ست گه یشت.

چاره شه مه (13) ی ژانیوه ی (1942) "خۆشه ویستم کیتی"

خیزانه کان کۆده کرینه وه به کۆمه ل و به رۆز راپیچیان ده کن، ئن و پیاو مندال له یه کتر جیا ده کرینه وه و ریزیان ده کن، ریز ده کرین و ده برین بۆ شوینی نادیار، له سه ر ئه م گۆی زه ویه هه زاران مرۆف له و ریزانه دا چاوه پوانی مردن ده کن"

رۆژی (4) ی مانگی ئوگستۆسی (1944) پینچ پۆلیسی نازیه کان خۆیان ده کن به نێو ئه و ماله دا و راسته خۆ شوینی خۆ شه شاردا نی ئه و خیزانه ده دۆزنه وه و پاشان به ره و پۆلیسه خانه یه کی نازیه کانیان له شاری ئه مسته ردام ده یگۆژنه وه، پاشان

روکاری ماله که له ده ره وه له یه کیک له شه قامه کانی شاری ئه مسته ردامی هۆله ندا

به ره و سه ربازرگانی قه لچسۆکردنیان ده بن، ئانا ده توانیت ته نها شه ش مانگ به رگه ی برستی و سه رما بگریت و له مانگی مارتی (1945) له گه ل مارگۆتی خوشکیدا له گرتوو خانه ی (Bergen Belsen) گیان له ده ست ده دات، به لام ئیدیت (Edith) له گرتوو خانه ی ئاوشوینت (Auschwitz) گیانی له ده ستدا.

ناوی ئه ندامانی خیزانی ئانا فره نک که ده ستگیری کراون هه ر وه ک له و دۆکۆمینیته ی خواره وه به رچا و ده که ویت

- 1- Otto Frank
- 2- Edith Frank
- 3- Margot Frank
- 4- Anne Frank
- 5- Hermann van Pels
- 6- Auguste van Pels
- 7- Peter van Pels
- 8- Fritz Pfeffer

ئه و خانمه ی که ئه م خیزانه ی له ماله که ی خۆیدا په نا دابوو رۆز به ئه مه که وه هه مو که لوپه له کانی پاراستن، گرنگترین پاشماوه ی ئه و

ئانا فرانک

ن: ریکه وت ئیسماعیل ئیبراهیم هۆله ندا

رۆژی دوازه دی مانگی ژانیوه ی ئه مسال (2010) خانمی به ناویانگی هۆله ندی (میپ خیس - Miep Gies) له ته مه نی سه د سالی دا کۆچی دوایی کرد... ئه م خانمه به ناویانگه ئه و که سه بوو که له رۆژگاری چه نگی دوومه ی جیهانیدا ژماره یه که هاوالاتی جوله که ی له ماله که ی خۆیدا هه شار دابوو، بۆ ئه وه ی بتوانیت له چنگی نازیه دپنده کانی هیتلر ریزگاریان بکات به لام مه خابن پاش سه دان رۆژ و شه و له ئیشکرتن و شه ونوخونی ئه م خانمه، نازیه کان توانیان ئه و شوینه بدۆزنه وه و ته واوی هاوالاتیانی بێگونا هه ی جوله که که له و ماله دا خۆیان هه شاردا بوو راپیچی سه ربازرگا زۆره ملیکانی قه لچسۆکردن بکه ن.

ره نکه هه تا ئیستا ئه م چیرۆکه رۆز ساده بێت به لام کاتیک ده زانین له و ماله دا و له و رۆژانه دا چی رویاندا وه ئه و خانمه به ئه مه که چۆن حیکایه تی ئه نفال کردنی ئه و بێتاوانانه باس ده کات و چۆن که لوپه له کانی له پاش به جیماری ئه وانی پاراستوو ئیتر چیرۆکه که ده بیته تراژیدیا یه که باس له کاره سات و رۆژگارێک ده کات که مه گه ر ته نها مرۆفی کورد بتوانیت به ئه نغالی بچوینیت و نازاره کانی به رجه سه بکات.

(12) ی گه لویژی (1942) "خۆشه ویستم کیتی"

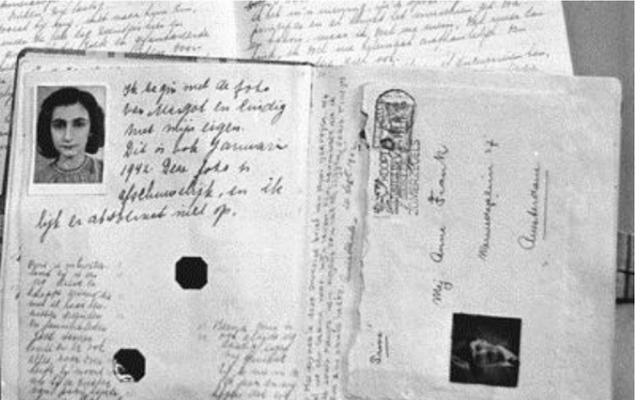
هیچ که س نازانیت چه نده ت بیرت ده که م، که تۆم دیته وه یاد فرمیتسک به چاومدا دینه خوارو ده گریم، نازانم چاره نوسی تۆ چی لیدیت،

چاره نوسی ئیمه ش دیار نیه، نازانم هه تا که ی ده بیست خۆمان هه شار به دین و بیده نگ سه عاته دریزه کان بژمیرین"

ئانا فرانک (Anne Frank):

ئانا فرانکی به سه ته زمان ئه و کیژۆله یه بوو که ئه م تراژیدیا یه ی پیکه ئینا، باوکی ئانا (Otto Frank) خاوه ن کارێکی ده وله مه ند بوو خانمی تازه کۆچکردوو (میپ خیس) له کن ئه و هه ر له سالی (1932) وه کاری سکرتیری ده کرد، پاش توند بوونه وه ی روداوه کان و هاتنه سه رکاری هتله ره هۆله نداش وه ک به شه کانی دیکه ی ئه وروپا له لایه ن نازیه کانه وه داگیرکرا، نازیه کان کون به کون به شوین جوله که کانددا ده گه ران و پۆل به پۆل به ره و سه ربازرگا کانی قه لچسۆکردن راپیچیان ده کردن. باوکی ئانا داوا ی له و خانمه کرد که به لکو بتوانیت له نێو ماله که ی خۆیدا جیگایه کی نه ئینی بۆ خیزانه که ی دابین بکات و له چنگی نازیه کان بیان پاریزیت...

خانم (میپ خیس) هه رگیز دوو دل نه بوو له و کاره به لکو وه ک هه لویتستیکی مرویانه و هاوڕییا نه راسته وخۆ ره زامه ندی خۆی له و کاره ده ربیری و له پشت ماله که ی خۆیه وه جیگایه کی بۆ ئه ندامانی خیزانه که ی ئه و دابین کرد... هه ر له مانگی گه لویژی سالی (1942) هه تا مانگی ئوگستۆسی (1944) ماوه یه کی که م به ر له ته واوبوونی چه ننگ ئه و خیزانه له نێو ئه و ماله دا خۆیان هه شاردا بوو، به لام مه خابن ئیتر له و ماوه یه دا بۆ چه ندرمه نازیه کان ئاشکرا ده بن و پاش ده ستگیرکردن و

لاپه ره یه که له رۆژمه ره که ی ئانا فره نک

كۆمه لكوژی واتای ژینوساید ناگه یه نی

ههروهه له گوتن و نووسینی دیکه له مباره یه وه ئه م چه مکه بۆ تاوانی ژینوساید به کارهیندرا. که پئویست ناکات هه مووی بنووسینه وه. دیاره دهیی ئه وهش بلیین، که له زۆی گوتن و نووسراودا چه مکی جینوساید به کارهات و گوترا. دیاره له گه ل ئه وهی چه مکه که به گشتی گونجاوه، به لام به هه له ده گوتریت. که له خواره ودا دینیه سه ری . کۆمه لکوژی له چیه وه هاتوو و بۆ هه له یه ؟

شاخه وان شۆرش له رابردوو و ئیستادا به بهرچاو بینراوه و ده بینریت، که چه مکی کۆمه لکوژی له لایه ن که نال و لایه نی جیا جیا وه بۆ تاوانی ژینوساید به کارهیندراوه و به کاره هیندریت. له م رۆژانه دا به هۆی هه ندی روودا بۆنه زیاتر به کارهینانی ئه م چه مکه که وته بهرچاو، که وای لیکردم ئه م وتاره بنووسم و ئه م لایه ن و که نالانه له م هه له یه ناگادار بکه مه وه . ئه م نمووانه ی، که لم رۆژانه دا هاتنه بهرچاو:

بهر له وهی بچینه سه ره وه لامی ئه م پرسساره، وا باشه له سه ره ئه وه بوه ستین که چ وشه یه کی کوردی بۆ ئه م تاوانه گونجاوه. خودی وشه ی گینوساید/ ژینوساید (Genocide) وشه یه کی لیکدراوی گریکی و لاتینییه و له دوو وشه پیک دیت، وشه ی (genos) له گریکیه وه هاتوو و واته ره گه ز یا جۆر، ههروهه وشه ی (cide) له وشه ی لاتینییه (cider) هاتوو و واته کوشتن. ئه و وشه ی بۆ یه که مجار له لایه ن شاره زای پۆلۆنی "رافایل لیمکین" له سالی (١٩٤٤) دا به کارهاتوو. ئه م وشه یه له زمانه ئه وروپیه کاندایه بشیوه ی که مێک له یه کتر جودا ده گوتریت وه کو ژه نۆساید، ژه نۆساید، ژینوساید. له هه ندی زماندا چه مکی تایبه ت بۆ تاوانه که داندراوه، بۆ نمونه له ئه لمانیا چه مکی (volkermord) ی ئه لمانی یان له ولاتانی سکانده نافیا چه مکی (folkemord) یا (folkedrab) به کاره هیندریت. وشه که لیکدراوه و له دوو وشه پیک دیت. وشه ی (volk) ی ئه لمانی و (folk) ی سکه نده نافی به واتای "ناسیون" یا "خه ک" به کاره هیندریت. وشه ی (mord) له هه ردوو زمانه که دا به واتای کوشتن دیت. وه رگێرانی وشه که بۆ زمانی کوردی ده بیته گه لکوژی، که بۆ زمانی کوردیش هه مان واتا ده داته ده ست. بۆیه وشه ی گه لکوژی ده کری وشه یه کی گونجاو بیته و له زمانی کوردیدا له جیاتی ژینوساید یا له ته ک ئه م وشه ئۆرگیناله دا به کارهیندریت. ئه م وشه یه زۆر له وشه ی کۆمه لکوژی گونجاوتره وه کو له خواره وه که می له هه له ی به کارهینانی ئه م وشه یه

هاورپییان له ریکخراوی چاودیری کوردوساید - چاک به بۆنه ی کۆفرانسیک بۆ گه لکوژی ده رسیم له رۆژی ٢٨ ژانویه ری ٢٠١٠ دا گرتیان نووسیویان "کۆفرانسیک بۆ کۆمه لکوژی ده رسیم، له ستوکه و ئه لمی پایته ختی سوید، به به شداری سه دان که س له کورد و سویدی، به رێوه چوو" ... له یه کێک له داواکاریه کان نووسرابوو: "ده بی نه ته وه یه کگرتوو هه کان کۆمه لکوژی ده رسیم که له نیوان سالی ١٩٢٧ تا ١٩٢٨ له لایه ن ده و له تی تورکه وه به رێوه چوو، به فره می بناسینی". کاره که ی چاودیری کوردوساید - چاک جیگه ی ده ستخوشی زۆره، لێره دا رووی ره خنه مان ته نها له به کارهینانی چه مکی کۆمه لکوژی به لبری گه لکوژی یا ژینوساید ره چاوی ئه وه له ریکخراوی چالاکی وه کو چاک که تایبه ته ندیه که ی ژینوساید ده کریت، که له م بارانه دا وریا بیته، ئه و بیته رینیشاندەر له م بواره وه، نه ک به بی لیکدانه وه وشه و چه مکه به کارهینتیته.

به بۆنه ی بریاری دادگای بالای ئیراقی له سه ر تاوانی هه له بجه دادوهر شیخ له تیف سه روکی دادگای نه وچه وانانی سلیمانی له سه ره ژینوساید نه ناسینی تاوانی هه له بجه له لایه ن دادگاره له شوینیکدا ده لی: "له پرووی یاساییه وه به بۆچوونی من تاوانه کانی دژی مرۆف و ههروهه تاوانه کانی کۆمه لکوژی جیاوازیه کی ئه وتیان نییه". له م گوتنه دا کیشیه تینه گه یشتن له تاوانی ژینوساید ده بیندین، جگه له وهی چه مکی کۆمه لکوژی بۆ ژینوساید به کارهاتوو.

سه باره ت به زۆر وشه ی دیکه ده بیندریت و بی لێچیانه وه تیده په ریته . به کورتی به کارهینانی وشه ی کۆمه لکوژی بۆ تاوانی گه لکوژی هه له یه، چونکه له لایه ک واتای تاوانی گه لکوژی ناپیک، له لایه کتر لاسایی وشه ی "اباده جماعیه" ی عه ره بیه که له بنچینه دا هه له یه. ههروهه به کارهینانی جینوساید هه له یه، زمانی کوردی وه کو زمانی عه ره بی کیشیه ی پیتی (گ و ژ) نییه، بۆیه به کارهینانی راست گینوساید یا ژینوساید نه ک جینوساید. گونجاوه چه مکی گه لکوژی وه کو وشه یه کی کوردی بۆ تاوانی ژینوساید به کارهیندیت، که ده توانی واتا و مه به ستی چه مکه ئۆرگیناله که (Genocide) گینوساید بیکیته. پئویسته بگوتریت، نه ته وه ی کورد به لگه ی به هیزی هه یه، که پئویست ده کات وابه ستی که لتور و به ها کانی نه ته وه بالاده ست و زاله کانی ده وروپه ری نه بیته، ئه وه به واتای دژایه تی نایه ت به لکو به واتای دروستکردن و گه شه پیدانی که سایه تیه کی سه ره بخۆ و ئازاد که له هه موو بواره کاندایه وانه له بواری زماندا خۆی ده ربخات. بۆیه سه باره ت به گه شه کردنی مۆدیرنانه ی زمانی کوردی، گرنگه ئه وانه ی به جۆری له جۆره کان خاوه ن ده سه لاتیکن واز له لاسایی کردنه وه ی ناتاوتویکراو، وابه ستی یه یا هینانی وشه ی عه ره بی بۆ ناو زمانی کوردی به یئن. گرنگه کورد له هه موو بواره کاندایه له سه ره پیسی خۆی بوه ستیت، بپرکردنه وه و گوتن و هه نگاوه کان ره نگ له به ها و تایبه ته ندیه کانی نه ته وه ی کورد وه کو ناسیۆنکی وریا و پیشکه وتووخواز بده نه وه.

به مه به ستی له ناوبردن ئه نجام ده دریت. به م واتایه گه لکوژی خۆی له خۆیدا کۆمه لکوژییه، ههروهه کۆمه لکوژی دیاره یه کی یا تایبه ته ندیه کی تاوانی گه لکوژی به لام کیشیه ی به کارهینانی ئه و وشه یه ئه وه یه، هه موو کۆمه لکوژیه ک گه لکوژی نییه ... بۆ نمونه کوشتاری به کۆمه لی ده یان هه زار له زیندانیه کۆمۆنیسته کانی سه ره نه ته وه جیاوازه کان له لایه ن نازیه ئه لمانه کاندایه که کاتی جهنگی جیهانی دووه مدا به ژینوساید دانه نراوه ... زۆرجار کوشتاری به کۆمه لی به سه دان که س یا چه ند هه زار که س وه کو پاکتاری ره گه زی، تاوان دژی مرۆفایه تی یا تاوانی جهنگ ده ناسریته. ئه وانه کۆمه لکوژین، به لام به بی بوونی مه رجه کانی تاوانی گه لکوژی کوشتاری به کۆمه ل به گه لکوژی داناندریته.

به کارهینانی چه مکی جینوساید به کارهینانی پیتی ج له جیاتی (ژ یا گ) به کارهینانی که به زمانی کوردی نامۆیه، له راستیدا لاسایی کردنه وه ی عه ره به کانه له مباره دا. عه ره به کان پیتی گ یا ژ یان نییه، بۆیه پیتی ج بۆ ئه و وشه بیگانانه ی که ئه م پیتانه ی (گ یا ژ) یان تیدایه، به کاره هینن. بۆیه له بری جینوساید به کارهینانی ژینوساید یا گینوساید گونجاوه و ده کری زۆر ئاسایی به کار به یئریته. گینوساید له به کارهینانه ئینگلیزیه که نزیکه و گونجاوتره له جینوساید. بۆیه به کارهینانی وشه ی جینوساید به مجۆره پیتی ج له وشه که دا وه رگرتنی کیشیه زمانه وانیه عه ره بیه که یه که له راستیدا ئه مه کیشیه ی زمانی کوردی نییه. کورد ده لی: "کابرا سه ری نایه شی، به لام په رۆ له سه ری خۆی ده پیچی". ئه م کاره خۆگالاندنه له کیشیه یه ک که له زمانی کوردیدا بنه مایه کی نییه. ئه م دیاره یه

سپیه م: کاری له م شتۆیه دووپاتکردنه وه هه له عه ره بیه که یه و هینانی هه له عه ره بیه که یه بۆ ناو زمانی کوردی، که بیگومان به هۆی جودایی ئه م دوو زمانه هه له و کیشیه کانی زۆتر ده بن.

ههروهه کو له وتاریکی دیکه دا له سه ری دوام، کۆمه لکوژی تایبه ته ندیه کی تاوانی گه لکوژییه، ههروهه که تاوانی گه لکوژیدا خه لکی قوربانی به کۆمه ل ده کوژین و له ناوده برین. به لام له بهر ئه وه ی ئه م چه مکه چه مکی په رته و ده کری زۆر جۆری کوشتن و له ناوبردن بگریته وه، بۆیه ئه گه ری به هه له تیه گه یشتن و لیکدانه وه ی جودا له سه ر جۆری و تایبه ته ندی تاوانه که زۆر هه یه. که ده گوتری کۆمه لکوژی، ئه وه به کارهینانی چه مکی که کوشنده یی ئاست و هۆکاری بوونی تاوانه که ته واو پیشان نادات و پرسپار دروست ده کات. ئایا خه لکه قوربانیه که چه ند که س بوون؟ سه ره به چ گرووپ و خانه یه ک بوون؟ هۆکار و مه به ستی کوشتاره که چیوو؟ هند. ئه وانه دیار نین و به وردی سه رنجیان نادریت، یا خه لکه به لای ئه و ورده کاریانه دا نابردریته. که ده گوتری کۆمه لکوژی ده کری مه به ست زۆر جۆری کوشتار بیته. ده کری به کوشتنی به کۆمه لی (١٠) یا (١٠٠) یا (١٠٠٠) که س بگوتریت کۆمه لکوژی، ده کری به له ناوبردن هه زاران که سی سه رابه نه ته وه و ئه تنی جیا جیا له یه ک کات و شویندا بگوتریت کۆمه لکوژی. به لام ئایا ئه م تاوانانه تاوانی گه لکوژین نه خیر! چه مکی ره شه کوژی که گه لچار له جیاتی کۆمه لکوژی بۆ تاوانی گه لکوژی به کاردیت، هه مان کیشیه هه یه .

دیاره تاوانی گه لکوژی تاوانی له ناوبردن گروپیکه نه ته وه یی یا ئایینی یا جودا و تایبه ته، کوشتن و له ناوبردن گروپیه قوربانیه که ش به کۆمه له، له ناوبردن که ش

به شيك له چالاكييه كانى ناوهندى چاك لقي كه ركوك

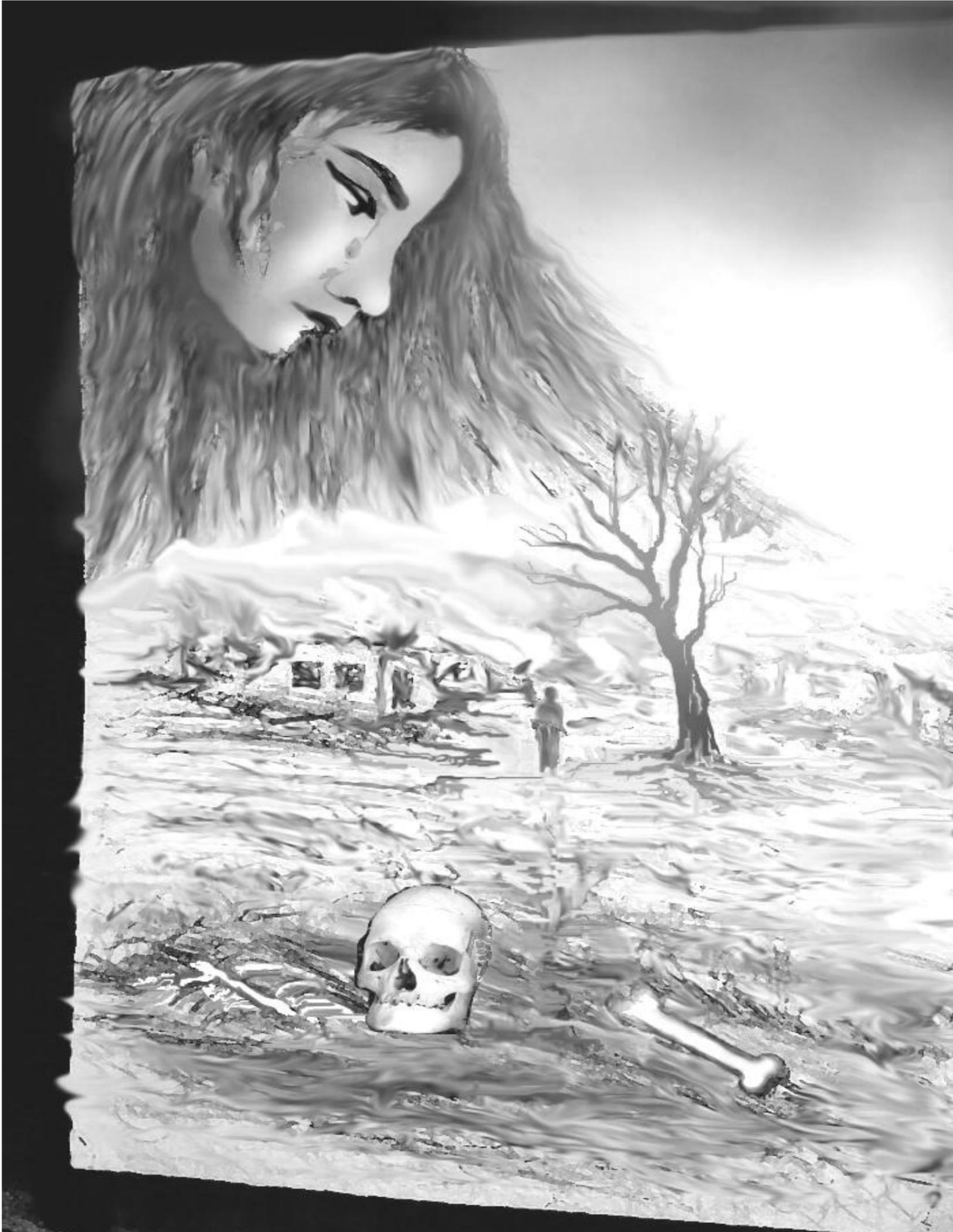

نوڤرە سەلمان

Nugireselman

بلاوکراوهیهکی سالانه‌ی تاییهت به یادی کارهساتی نه‌نفال، لقی که‌رکووکی ناوه‌ندی چاودییری کوردۆساید (چاک) ده‌ریده‌کات ژماره (٤) ١٣/٤/٢٠١٠

نه‌نفال چیه‌یه؟!

قوتاییه‌ک:

سهرپنه‌وه‌ی کوردستان وگه‌لی منه

دایکیک:

هه‌لقه‌چانی جەرگی منه

حه‌یه‌یه‌ک:

سه‌رهرپنی نالی منه

به‌عسییه‌ک:

نامه‌په‌رفه‌که‌ی عروه و سه‌دامی

منه

ئیدریس حاجی سه‌عید

٢٠٠٩/٧/٧

فینله‌نا

خاوه‌نی نیجتیاز

عه‌لی محمود محمه‌د

سه‌ر نووسه‌ر

زابه‌ر زه‌نگنه

به‌ر ئۆبه‌ری نووسین

هه‌یمن چه‌سیب

ده‌سته‌ی نووسه‌ران

سو‌ران مامه‌ حه‌مه (فه‌خری)

حه‌مه سه‌عید زه‌نگنه

حه‌مه‌زه قاسم

دیه‌من محمه‌د

ئیدریس حاجی سه‌عید

تایپ

ئۆمید جاف

دلێر ره‌فیع

نه‌خشه‌سازی

ئه‌نجام سه‌عید

www.chaknews.com

kirkuk_chak@yahoo.com